

Franska kollveltingin og Napoleonstíðin

2

... hvussu stórar samfelagsligar kollveltingar hava broytt lívsumstøðurnar hjá fólki ...

Mál

Tá hesin kapittulin er gjøgnumgingin skulu næmingarnir lutvíst kenna til hendingagongdina í fronsku kollveltingini, umframt at vera vorðnir medvitnir um í hvussu stóran mun, hon hevur ávirkað samfelagsligu menningina í vesturheiminum.

Franska kollveltingin, ið var ein reaktión bæði upp á kongliga einaveldið og gamla stættasamfelagið, hevði bæði ljósar og døkkar síður. Ljósu og vónríku síðurnar – trúgvin upp á at samfelagið letur seg broyta og viljin at fáa framt broytingarnar – tóku týðiligast støði í yvirlýsingini um mannarættindini. Hesar ljósu síður standa í beinleiðis andsøgn til tær døkku – stríðið millum tey kollveltingarsinnaðu og mótstøðufólk teirra, millum tey kollveltingarsinnaðu sínámillum, ræðslustýrið, kriggj og einræði.

Men kollveltingin broytti samfelagið. Sersømdirnar hjá aðalinum og prestunum vóru einaferð med alla avtiknar – øll skuldu rinda skatt og líkheit fyri lógini og trúarfrælsi varð innført.

Uppgávur

Uppgáurnar byggja víðari á hugsjónirnar hjá upplýsingarheimspekingunum, sum í sera stóran mun komu at ávirka søguna. Høvuðsdenturin verður lagdur á at viðgera gongdina í og avleiðingarnar av kollveltingini. Harumframt er ein uppgáva at kava niður í, sum viðgerð tekstin *Yvirlýsing um mannarættindi* og eisini ein um *falløksina*. Lagt er upp fyri einum samstarvi við lærugreinina myndlist.

FAKBÓKMENTIR

Risikær Jørgensen, Jørgen: *Frankrig i revolution*

Rønn, Thomas Meloni: *Napoleon*

Stanchak, John: *Den amerikanske borgerkrig*

Franska kollveltingin og Napoleonstíðin

Í politiskum hœpi er ein *kollvelting* ein grundleggjandi broyting av samfelagnum, ið fer fram eftir sera stuttari tíð. Stundum verður hetta líknað við, at „samfelagstræið“ verður rykt upp, og eitt nýtt verður plantað.

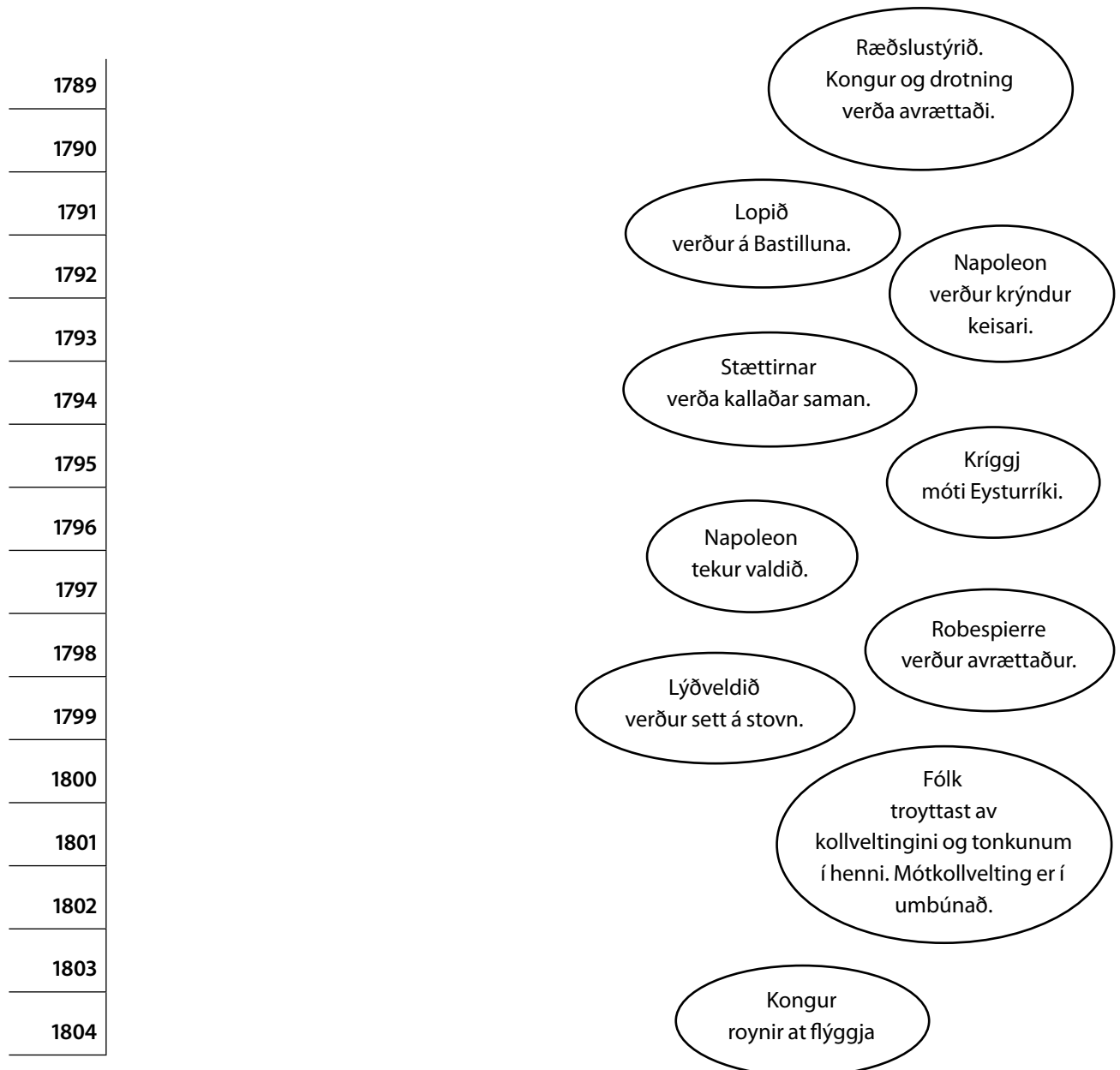
Franska kollveltingin er ein tann týðningarmesta hendingin í heimsøguni, og hon fekk sera stórt árin á menningina av Evropa. Tá ið Napoleon tekur valdið, fer enn ein kollvelting fram, sum eisini hefur ávirkað heimssøguna í stóran mun. Sum við øllum hendingum í søguni, eru tilgongdirnar margar, ið liggja til grund fyri tí, sum fór fram tey dramatisku árin seinast í 1700 og fyrst í 1800-talinum.

1. Hvørjar orsøkir vóru til fronsku kollveltingina? Hvørjar avleiðingar fingu kollveltingin og valdstøkan hjá Napoleon? Set inn orsøkir og avleiðingar í rætta teigin.

Orsøkir til fronsku kollveltingina	Varandi avleiðingar av kollveltingini
-----	-----
-----	-----
-----	-----
-----	-----

2. Nær hendi tað? Set hendingarnar á rætt stað í tíðarlinjuni.

3. Slagorðini í frönsku kollveltingini vóru *frælsi, javnaður og brøðralag*. Tá ið Frakland í 2002 skifti um gamla gjaldoyra sítt við evruna, valdu tey at seta hesa orðing á baksíðuna av sínum 1-evru penga. Orðingin er eftir øllum at døma framvegis sera týðningarmikil fyri fraklendingar. Men hvat merkja orðini í roynd og veru? Skriva tína tulking av:

- a) Frælsi
- b) Javnaði
- c) Brøðralagi

Falløksin – Guillotinan

Falløksin varð nógv brúkt undir fronsku kollveltingini. Tað var hildið at vera minni ótespiligt at avrætta fólk við henni enn við at brúka vanliga øks. Avrættingin við falløksini gekk skjótari og vissa var fyri, at úrslitið „eydnaðist“.

Tekna eina falløks og greið frá, hvussu hon riggaði. Brúka pílar og kunningar-kassar. Kanska tú kanst vísa á, hvør náttúrulóg var avgerandi? (leiðbeining: *Isaac Newton*)

Ímynda tær, at tekningin hjá tær er ætlað onkrum, sum ongan-tíð áður hevur hoyrt um falløksina.

Heimssøga s.32

Frá 1700 – 1900

Mannarættindayvirlýsingin

*Set striku undir tey orð, tú ikki skilir og fá greiðu á, hvat orðini merkja.
Brúka orðabækur ella leita á netinum.*

26. august 1789 varð mannarættindayvirlýsingin lisin upp i Tjóðar-
tinginum.

Tey 17 punktini um mannarættindini

1. Menniskjuni eru fødd fræls og verða verandi fræls og jøvn til rættindi.
2. Ein og hvør politisk skipan hevur til endamáls at varðveita hini natúrligu og ómissandi rættindi menniskjans. Hesi rættindi eru frælsi, ognarrættur, trygd fyri kúgan og rættur til mótistøð móti kúgan.
3. Upphavið at øllum fullveldi eru eftir veran síni hjá fólkinum.
4. Frælsi er at kunna gera alt, ið ikki er øðrum til meina; til at fremja hini natúrligu rættindini hjá hvørjum menniskja eru einki onnur markaskjøl sett enn tey, ið tryggja skulu øðrum limum samfelagsins tey somu rættindi. Tílik markaskjøl verða ikki sett uttan við lóg.
5. Lógin hevur ikki rætt uttan til at banna tær gerðir, ið eru sam-
felagnum til skaða. Tað, sum ikki er bannað við lógum, kann ikki verða hindrað, og eingin kann verða tvingaður til at gera tað, sum lógin ikki býður.
6. Lógin er útlát fyri fólksins vilja. Allir borgarar hava rætt til, persónliga ella gjøgnum umboðsmenn sínar, at vera við til at mynda lógina. Hon skal vera øllum hin sama, annaðhvørt hon verndar ella revsar. Tá ið allir borgarar eru javnir fyri lógini, hava teir somu atgongd at øllum virðingarstøðum, embætum og almennum umboðum eftir dugnaskapi sínum og við ongum øðrum muni enn muninum í dygdum teirra og evnum.
7. Eingin kann verða ákærður, fongslaður ella hildin fastur uttan í teimum førum, sum lógin ásetur, og í samsvar við teir formar, sum hon hevur fyrisett. Tey, sum eggja til, gera, fremja ella lata fremja hissini skipanir, skulu verða revsað; men hvør borgari, sum verður stevndur ella tikin sambært lóg, skal lýða í stundini, hann ger seg sekan við at veita mótstøðu.
8. Lógin skal bert áseta revsingar, ið eru strangliga og eygsjónliga neyðugar, og eingin kann verða revsaður uttan sambært lóg, ið er samtykt og kunngjørd, áðrenn brotsverkið varð framt, og løgliga nýtt.

9. Maður verður at meta ósekur, til hann er dømdur sekur. Er tað avgjørt neyðugt at fongsla mann, skal tí hvør strangleiki, ið ikki er neyðugur til tess at taka mannin, verða strangliga bannaður í lógini.
10. Eingin skal verða meinsøktur fyri hugsanir sínar, heldur ikki átrúnaðarligar, uttan so, at hann ber tær fram á slíkan hátt, at tað órógvur alment skil, sum lógin ásetur.
11. Eini av dýrmætasta rættindunum hjá menniskjuni er frælsi at kunna siga øðrum frá huganum sínum og skoðanum; hvør borgari kann tí tala, skriva og prenta frælst, við tí fyrivarni, at hann skal standa til svars fyri at misnýta hetta frælsi í teimum førum, sum lógin ásetur.
12. Trygd fyri manna- og borgararættindunum krevur alment yvirvald; hetta yvirvald er innsett øllum til fyrimunar, og ikki til serstakt gagn fyri tey, sum hava fingið tað litið til.
13. Til tess at halda uppi almennum yvirvaldi og halda útreiðslur til fyrisitingar, kemst ikki uttan um almennan skatt; hann skal verða líknaður á allar borgarar eftir fíggjarorku teirra.
14. Allir borgarar hava rætt til, sjálvir ella við umboðsmonnum, at døma um, hvørt almenni skatturin er neyðugur, til frítt at góðtaka hann, at fylgja við, hvussu hann verður nýttur, og at áseta upphædd hansara, álíkning, innkrevjing og gildistíð.
15. Samfelagið hevur rætt til at krevja hvønn almennan embætismann til roknskapar fyri embætisførslu sína.
16. Samfelag, har ið rættindi ikki eru tryggjað, ella valdið ikki er býtt millum ávís yvirvöld, hevur onga stjórnarskipan.
17. Av tí at ognarrættur er óskerjandi og heilagur, kann eingin taka hann frá nøkrum, uttan so at almennar neyðsynjargrundir, løgliga ávistar, greidliga krevja tað. Fyri ognarrættin fæst sambærtligt endurgjald, ið ásett er frammanundan.

*(týðingin tikin úr „Heimssøga 1
– Fyri ídnaðarsamfelagið“, sum
Føroya Skúlabókagrunnur gav út í 1996;
týðing: Heri Jacobsen)*

-
1. Hvørji punkt heldur tú hava størst týðning? Grundgev fyri svari tínum.
 2. Vel trý punkt og týð tey til lættari fatiligt føroyskt.
 3. Verða mannarættindini vird í dag? Grundgev fyri svari tínum.

Hvør eri eg?

Vel rætta svarið og set bókstavin í rútin.

1. ☐ Tað er líkamikið um teir eru kollveltingarfelagar hjá mær. Eg eri mest ræðandi leiðarin í ræðslustýrinum – døm teir til deyða!	A Ein festibóndi
2. ☐ Passini er falsað, dulklæði er gjørt klár og hestar bíða eftir allari rutuni. Nú er alt fyrireikað til flýggjanina. Vónandi klára vit at koma okkum til týska markið!	Á Jean Paul Marat
3. ☐ Hví verði eg viðfarin soleiðis? Eg knossist sum eitt dýr, og tá ið hjørtur kemur á markir mínar, er tað bannað mær at skjóta hann. Eg má bara hyggja at, meðan hann eftir allan skurðin!	B Napoleon
4. ☐ Víst er lívið gott! Mær nýtist ikki at gjalda skatt, og eg havi serrættindi. Eg hoyri til ein lítlan bólk, men valdið hjá okkum er stórt.	D Ein russiskur hermaður
5. ☐ Vit eru í holtur við at oyðileggja allar matgoymslur og at brenna niður alt, fíggingdar okkara kunnu fáa nyttu av.	Ð Axel von Fersen
6. ☐ Tað er fullkomiliga svakt sum eg havi sæð nógva líðing. Hermenn og hestar liggja fyri deyðanum allastaðni. Eg havi sæð fólk fingið armarnar sagaðar av – uttan doyving! Hetta noyðist eg at gera nakað við.	E Marie Antoinette
7. ☐ Kollveltingin má gera meir fyri vanlig fólk. Tú kanst lesa meiri um tankar mínar í blaðnum hjá mær. Tað eitur „Folkvänneren“ (Fólksins vinur).	F Ein franskur hermaður
8. ☐ Hetta er ræðuligt! Her er einki eftir. Einki etandi er at finna, og tað er øðiliga kalt. Hvussu skulu vit sleppa heimaftur?	G Robespierre
9. ☐ Einaferð krýndi eg meg sjálvan. Nú siti eg her á einari oyggj mitt í Atlantshavi. Hvat hendi?	H Henri Dunant
10. ☐ Hví døma tit eisini meg til deyða? Tað var jú maður mín, sum stýrði!	I Ein aðalsmaður

Minnist tú?

	1	X	2
1. Hvussu kallaðist nýggja tingið, sum varð valt í 1792? 1) Konventiónin x) Dumain 2) Konventið			
2. Hvar varð Napoleon krýndur til keisara Fraklands? 1) Í Notre-Dame x) Í Saint Sulpice 2) Í Pæturskirkjuni			
3. Hvussu kallast tjóðsangur fraklendinga? 1) Les Miserables x) La Marseillaise 2) Vive la France			
4. Hvat eyknevni brúktu fólknið um Ludvík 16.? 1) Pávin x) Bakarinn 2) Keisarin			
5. Hvussu kallaðist borgin, sum varð álopin í byrjanini av kollveltingini? 1) Concorde x) Versailles 2) Bastillan			
6. Slagorðið hjá kollveltingini var frælsi, javnaður og ... 1) Brøðralag x) Systkinabond 2) Fólkaræði			
7. Hvussu nógvir hermenn vóru í herdeildini, sum Napoleon leyp á Russland við? 1) 50.000 x) 600.000 2) 100.000			
8. Hvussu kallast muslimska samsvarið hjá Reyða krossi? 1) Reyði Hálmáni x) Barnahjálpin 2) Reytt Hjarta			
9. Ludvík 16. kallaði saman stættatingið. Tað hevði ikki verið savnað í: 1) 50 ár x) 10 ár 2) 175 ár			
10. Bøndurnir í Russlandi hoyrdu til á ávísam góðsi og sluppu ikki at flyta. Teir vóru: 1) Arbeiðara x) Heimabundnir 2) Traðarmenn			

Svar: Hvør eri eg?

1. G
2. Ð
3. A
4. I
5. D
6. H
7. Á
8. F
9. B
10. E

Svar: Minnist tú?

	1	X	2
1.			2
2.	1		
3.		X	
4.		X	
5.			2
6.	1		
7.		X	
8.	1		
9.			2
10.		X	